

JEAN - TOUSSAINT DESANTI: ÚVOD DO FENOMENOLÓGIE. ÚVOD

Tento preklad ponúkame slovenskému a českému filozofickému i širšiemu publik z viacerých dôvodov. V prvom rade preto, aby sme splatili dlh, ktorý vznikol vydaním českého prekladu Fenomenologie a praxe (Praha, Svoboda 1966) z pera nedávno zo snulého francúzskeho filozofa J.- T. Desantiho, vydaním, po ktorom už nenasledoval ďalšie, na rozdiel od francúzskych vydání, a najmä 4. vydania z r. 1994, ktoré je zrevi-dované s celkom novým názvom i Úvodom. Ide o preklad tohto Úvodu, takže český i slovenský čitateľ bude mať, aj keď s niekoľkodesaťročným oneskorením, k dispozícii kompletný a aktualizovaný text.

V druhom rade je to jeho autobiografický ráz. Autor sa v po tridsiatich rokoch skláňa nad svojím osudom filozofa (obširnejšie to už urobil predtým v rovnomennej publikácii z r. 1982). Táto sebakritika je zároveň systematickým rozborom, akoby na sokratovský spôsob, problémov, ktoré najmä v uplynulom storočí sprevádzali intelektuála a ktorým ako jednotliviec nedokázal čeliť: viery a ich pasce, politické angažovanie, násilie, morálka, totalitné ideológie. Ide o veľkú lekciiu života. Podobní sebareflexiu sme očakávali a márne očakávame od nejedného nášho intelektuála, ktorý sa ocitol v tej istej dobe v podobnej situácii.

A v neposlednom rade je to filozofická závažnosť textu. Aj keď autor ani po tridsiatich rokoch nevidí dôvod meniť hlavný text, uvádza ho po novom, vo fenomenologickom duchu a na pozadí filozofickej tradície, ktorej je znalcom.

J. S.

* * *

Prvé vydanie tejto eseje datuje do roku 1963. Bola uverejnená pod názvom (ku ktorému by som sa už dnes nevracal) *Fenomenológia a prax* vo vydavateľstve Editions sociales v edícii *Eseje*. Vznikla na základe troch prednášok, prednesených na pozvanie jednej dosť disidentskej skupiny komunistických študentov v dobe živých politických diskusií, keď bol boj proti "dogmatizmu" veľmi dôležitý. Tým, že som tieto prednášky v r. 1961 predniesol, som sledoval tento cieľ: ukázať svojim poslucháčom, že nemožno kritizovať nejakú filozofiu zvonku, obmedziac sa na na tvrdenie, že učenia šírené v tej dobe boli nezlučiteľné s "princípmi" marxizmu-leninizmu položenými ako pravdivé. Mohol som si to dovoliť tým viac, že už rok som nebol riadnym členom Strany (rozumej FKS - pozn. prekl.), nad čím vedenie Strany, aspoň na určitý čas, prižmúriло oko, mysliac si, že zmením náladu - čo sa nestalo. Totiž od r. 1957 som spolu s ďalšími súdruhmi nastúpil cestu disidentsva - Dominika Desantiová,¹ omnoho rozhodnejšia než

¹ Desantiho manželka, dcéra právnikov ruského pôvodu, spisovateľka a bývalá novinárka spolupracujúca s orgánom FKS *L'Humanité*. Angažujúc sa takto intenzívnejšie, rýchlejšie si

ja, tak urobila bez váhania, aj keď nie bez bolesti. Čo sa mňa týka, váhal som, dúfajúc, že budeme môcť niečo zmeniť. V r. 1960 bola, aj pokiaľ ide o mňa, vec vybavená. Podniknúť niečo zvnútra tejto strany, ktorej praktiky zostali nezmenené, nebolo možné. Kniha uverejnená v r. 1963 sa dosť rýchle rozobrala, takže v r. 1973 ju na podnet François Ervala zaradilo do svojej edície *Idées (Myšlienky)* vydavateľstvo Gallimard pod novým názvom: *Úvod do fenomenológie*. Pod týmto názvom znovu vychádza aj dnes.

Čítajúc ju znova v tomto r. 1994, zisťujem, že čo do podstaty nemám čo na nej meniť. Sledoval som v nej niť Husserlových *Karteziánskych meditácií*. Dovtedy sa mi často stávalo, že som túto niť sledoval aj naďalej, krok za krokom. Husserlov projekt konštitúcie "Filozofie" ako prísnej vedy, ktorá má základ v sebe samej, a tým privedenia ľudstva k uvedomeniu si seba samého, tento projekt sa mi javí tak ako vtedy ako špekulatívna "chiméra". V r. 1973 som na hlavnom texte nemal čo meniť. Ani dnes nemám na ňom dohromady čo meniť. Po znovuprečítaní by som už nepoužil výraz "reflexívny operátor". Bol to len spôsob hovorenia určený na zdôraznenie spôsobu, akým fenomenológ zasahuje do poľa svojej "prirodzenej" skúsenosti. Pokladám ho za neúčinný, ak ho budem chápať v tomto zúženom význame a ak sa zdržíme snívania, čo sa týka

uvedomila realitu GULAG-u, najmä po odsúdení stalinizmu Chruščovom, ktorému to však nebude brániť o pol roka na to poslať na Budapešť tanky. O strate svojich ilúzií ako bývalej komunistickej agitátorky napísala esej *Stalinisti (Les Staliniens)*, Paríž, Fayard 1975). Ako vysvetliť najskôr masívny príklon, najmä francúzskych intelektuálov, ku komunizmu a jeho realizácii v býv. ZSSR na jednej strane a potom rovnako masívny odklon od neho v r. 1956, 1968 a hlavne po r. 1989, pričom z bývalých komunistov sa stali často antikomunisti na strane druhej? Čo obdivovali títo intelektuáli, ktorých vlast' bola zároveň aj vlast'ou revolúcie? Realizáciu marxistickej ideológie v Rusku a celom "socialistickom" tábore, alebo výdobytky novej, autentickej civilizácie, ktorá sa spreneverila svojmu ideálu od samého začiatku? Komu prospeli stalinské procesy 30-tych rokov, obnova totalitného režimu v povojnovom ZSSR, divadelné procesy na prelome 40-tych a 50-tych rokov v satelitných štátoch, ozbrojené intervencie v r. 1956 v Budapešti, v r. 1968 v Prahe a v r. 1979 v Kábule? Prospeli Čechom, Poliakom, Maďarom ba dokonca samotným Rusom, pokladaným za výlučných aktérov? Západným intelektuálom uniklo, zdá sa, práve toto: komunistické štáty realizovali nie svoju, ale importovanú ideológiu, importovanú zo Západu, ktorý ich cez túto ideológiu vlastne do určitej miery ovládal a robil všetko preto, aby v týchto krajinách vládla ideologická čistota a nedošlo k potrebným reformám. Svojím správaním tak západní ľavicovo orientovaní intelektuáli pomáhali komunistické režimy ak nie zavádzať, tak aspoň upevňovať, a to celkom v súlade s politikou svojich vlád, ktorú v iných oblastiach kritizovali. Protirečili a protirečia si títo intelektuáli tým, že komunistickú ideu napokon zavrhlí? Vôbec nie, ak si uvedomíme, že človek je zmiešaný fenomén, čo platí aj o politických a historických faktoch. A na takéto fenomény sa nehodí logika, ale dialektika. Nečudo, že z bývalých západných neomarxistov sa stanú zástanci neoliberalizmu či antikomunizmu, ktorý budú v krajinách Strednej a východnej Európy propagovať rovnako aktívne ako predtým komunizmus. Protirečivo sa správali skôr z logického hľadiska. Totiž všetci títo intelektuáli boli antikolonialisti, avšak neokolonializmus prostredníctvom ideológie im nijako neprekážal. Desantiho niekoľkoročné váhanie rozlúčiť sa s komunistickou minulosťou je v tomto ohľade symptomatické. Cítil, avšak dostatočne neanalyzoval, že sa nemohol celkom myliť. Táto analýza príde omnoho neskôr, ako o tom svedčí tento Úvod. (Pozn. prekl.)

bežného zmyslu, ktorý si slovo "operátor" uchováva pre matematika. Algebry pre takéto "operátory" niet.

Isté je, že konfigurácia, ktorú ponúka dnešný svet, už nie je tá ako v r. 1973. Sústava učenia a princípov (sústava rôznorodá, pravdu povediac) nazvaná "marxizmus-leninizmus" bola podrobená v podobe, v akej bola uvedená do praxe, sankcii reálneho, do ktorého bola vložená. Ukázala sa ako neuskutočniteľná ("a-praxová", ak si môžem dovoliť taký výraz). V praxi sa sovietsky systém ukázal ako racionálne neriaditeľný či aspoň vrstva reálneho, ktorú táto doktrínálna forma dovolila splodiť, sa rozvinula a vyvinula "protirozumovým" spôsobom. Tragickým paradoxom celej tejto aféry je to, že základné Marxove intuície, sformulované od čias téz o Feuerbachovi, sa tým potvrdili: práve len v skúsenosti spoločenskej praxe a v jej priebehu si človek môže overiť stupeň primeranosti svojich pojmov. V prípade "leninizmu" bolo to overenie overením neprimeranosti: stálo, ako vieme, veľa ľudských životov a naďalej prežívame jeho dôsledky. Pre tých z mojej generácie, narodených na začiatku prvej svetovej vojny, ktorí museli v polovici tridsiatych rokov čeliť fašizmu a počas druhej svetovej vojny bojovať "pod zástavou marxizmu" (ak ešte použijeme túto archaickú reč z dvadsiatych rokov), je toto zistenie ešte trpkéjšie. Istým spôsobom chýba budúcnosť tomu, čo bolo obsahom a životom ich minulosti. A tým pádom aj to, čo prežili ako prítomnosť, sa im javí ako zbavené skutočnosti - a takým zostáva aj v ich spomienkach. A keďže sa v tej istej chvíli, v ktorej sa overuje ich zistenie a ku koncu sa blíži aj ich život, čo môžu urobiť iné, než spýtať sa minulosti? Najskôr je to otázka poučného a pozitívneho pripomenutia si minulosti. Z tejto minulosti, ktorá bola pre mnohých z nás, dočasne, podstatou nášho života, by bolo treba urobiť "predmet", vziať ju ako tému analýzy. A keďže sme, ako sa zdá, dospeli k jej završeniu, mohli by sme jej udeliť istú minimálnu stabilitu: nezmeniteľnú rigiditu toho, čo sa stalo a nemôže sa stať znova. Ak budeme o minulosti uvažovať týmto spôsobom, môže sa brať ako "predmet": v pokoji v našich archivovaných pamätiach. Pritom ak ju budeme brať v časovom intervale jej stávania, *bola* v základe nestabilná, jej priebeh bol ustavične ohrozovaný samotnými formami, ktoré tento priebeh vyžadoval. Bola podstatne a zjavne "katastrofická". Boli to "katastrofy", ktoré žijúci, podrobení tomuto stávaniu, museli znášať, jedni z jednej strany, druhí z druhej. Museli sa tak rozhodnúť: rozhodnúť o svojich činoch a o svojich vierach a trpieť za ne - zotrvať v nich, alebo sa ich zbaviť - ale na každý spôsob to rozhodnúť v poli štrukturálnej nestability. Odteraz sa táto "minulosť-predmet" stáva problematickou. Už nejde len o to, reštituovať ju v jej pozitívite zbavenej mýtov, ktoré ju maskovali. Vyzyvá, aspoň tých, ktorí ju prežili, na aktivizáciu myslenia, ktorého požiadavka nebola pre nich pred tridsiatimi rokmi ešte natoľko naliehavá. Totiž v tej dobe bola táto minulosť ešte zapletená do svojej štruktúry: zdalo sa, že je otvorená viacerým možnostiam - bolo možné snívať o "post-stalinizme" - a navrhovať perspektívy ešte zlučiteľné s ideálom, o ktorom sa myslelo, že to bol on, ktorý pôvodne oživoval aktérov Októbrovej revolúcie 1917. Dnes to už nie je možné. Štruktúra sa uvoľnila. A následkom toho aj udalosť z októbra 1917 zmenila svoj štatút, pláva takpovediac mimo svojej štruktúry, stávajúc sa náhodným faktom. A my sami, ktorí sme boli na nejakom stupni aktérmi v tejto veci, sa tiež vraciame do akéhosi molekulárneho stavu, hľadájúc nejaké spojenie s našou vlastnou minulosťou. Toto spojenie nemôže byť len znovuspomínaním, nech je

akokoľvek poučné a presné. V dokumente môže historické skúmanie vždy nájsť odpoveď na otázky "Kedy?", "Kto?", "Ako?", "Prečo?", "V akom slede udalostí?", "V akých štruktúrnych spojeniach?" Iste je možné, že táto starosť o dokumentáciu vedie za Októbrovú revolúciu: a že treba hľadať "zárodok" tejto "katastrofy" v inštitucionálnych (politických a pedagogických) podobách vlastných formáciám, ktoré samotné sa, aspoň v kontinentálnej Európe, nazývali "sociálno-demokratické". "Leninizmus" bol toho iba metodicky a explicitne militantnou ("revolučnou" podľa bežného vyjadrovania) radikalizáciou. Pokračovať v týchto výskumoch je potrebné preto, aby sme pochopili, ako náš svet vstúpil do "pozemskej oblasti" morfologických turbulencií, kde hrozí najväčšie riziko. Pravda je taká, že máme do činenia práve s týmito turbulenciami. A pripomínanie si minulosti nám nič nepovie o ich spôsobe bytia, o ich podobách zreťazenia a zlomov, ba ani o stávaní týchto ohrozených morfológií. No práve vo chvíli najväčšieho rizika sa vynára naliehavosť radikálnej práce myslenia. V tej chvíli sa pokoj stáva smrteľným: vo chvíli, v ktorej je dôležité aktívne účtovať; preskúmať nástroje zdedené z tradície, použiť ich na jadro toho, čo znepokojuje a rozvíja sa do horizontu hrozivej nepredvídateľnosti v najvyššej miere. To je dnešný prípad. Nachádzame sa v otvorene kritickej chvíli, ktorej sa musíme zhostiť, ak nemáme zomrieť v nevedomí - alebo v neužitočnom užívaní toho, za vlastníkov čoho sa pokladáme.

Pustiť sa do takej práce nie je mojím úmyslom. Chcel som jednoducho naznačiť, prečo musím pokladať *Úvod* napísaný v r. 1963 a *Doslov* z r. 1973 za prekonané a prečo v tomto vydaní sa už nevyskytujú. To isté platí aj o závere tohto textu napísanom v r. 1963. Spôsoby zavedenia fenomenologického skúmania do poľa filozofie sa už v r. 1994 nepredstavujú tak ako vtedy.

Musím teda tejto starej eseji dať nový úvod, a to bez toho, že by som čokoľvek menil na hlavnom texte, ktorý v podstate ešte schvaľujem.

Aj v tomto "stave slobody" som však nútený spytovať minulosť a toto spytovanie nemôže byť čisto pripomenutím. Nemôžem minulosť zosadiť ani opakovať, ba dokonca ani jednoducho odrecitovať, preto mi nezostáva nič iné, než sa pokúsiť ju interpretovať.

Ku koncu zimy r. 1979, niekoľko mesiacov pred smrťou, ma môj priateľ Maurice Clavel podrobil takmer výsluchu. Nevedel, ako ma situovať, a pochyboval o tom, či to viem aj ja sám. Horel nedočkavosťou, že ma prinúti to odhaliť a priznať. Odpovedal som mu dlhým, 300-stranovým listom, ktorý už nestihol prečítať a ktorý bol uverejnený pod názvom *Osud filozofa alebo pasce viery*.² Vyzval ma, aby som v sebe znova našiel súdržnosť. Vyhlasoval som sa za "materialistu" a napísal som *Matematické ideality*. Praktizoval som "fenomenologické" postupy v Husserlových šľapajach, a hovoril, chcel som byť "marxistom". Tušil, že z nejakej strany, ktorú som ponechával v tieni, malo všetko toto držať spolu, nachádzať sa spoluzahnuté v nejakom počiatočnom bode. Bezpochyby očakával, že ten bod odhalím. Ak nie, tak podľa neho som sa mal rozhodnúť niečo z toho obetovať, aby som unikal rozštiepeniu. Možno si želal, aby som obetoval to, čo nazval "materializmus", aby som odhalil nezlučiteľnosť medzi mojimi metódami pojmovej analýzy a mojím odmietaním (ktoré ho mrzelo) každej mimosvetskej transcencie.

² Recenziu tohto diela, ako aj preklad časti VII. kap. uverejnil časopis *Filozofia* v r. 1994, č. 11, s. 719-725 a s. 746-750. (Pozn. prekl.)

Už nikdy sa nedozviem, ako by Clavel reagoval na ten text, ktorý má dnes viac než desať rokov. Skutočnosť je taká, že nielen že som sa svojho odmietnutia nevzdal, ale som videl, ako sa potvrdilo pred mojimi očami. Postupne, ako sa odvíjalo moje rozprávanie, nemohol som podľa prísnej metódy ani zistiť, ani identifikovať najmenší signál, ktorý by ma nasmeroval na tento druh "transcendencie". Stále som dospieval k tomu, čomu Marx hovoril *Diesseitlichkeit*: tento ráz bytia sveta, ktorým sa prejavuje celý z "tejto strany" imanentnej jeho "fenoménu bytia", od tohto *tu* a tohto *teraz* neodvratnej atribúcie. Svet dáva vždy znamenie len smerom k sebe samému. Pridŕžajúc sa tohto kruhu, ktorý sa ustavične obnovoval, bol to pravdupovediac, celý môj "materializmus". A nemohol som inak, než si overiť tým, že som napísal *Osud filozofa*, ktorý nie je nič iné než prisvojenie, uskutočnené v istej chvíli, tejto štruktúry v kruhoch, ktorá sa prejavovala ako bývalá osnova istého príbehu - sčasti aj môjho. Je veľmi pravdepodobné, že moje slová celkom neodpovedali na to, čo požadoval Clavel: vyjadrenie takej "filozofie", ktorá by mi bola vlastná vo svojej jednote. A keby mi bol položil otázku: "Pokladáš sa za fenomenológa?", bol by som odpovedal: "Nie!" a hneď by som dodal: "Bol som nútený na základe povahy problémov, ktoré sa prejavili na poli, v ktorom som sa pohyboval, uplatniť niektoré "fenomenologické" postupy, o spôsobe zavedenia ktorých som sa naučil čítaním Husserla. Avšak pri ich sledovaní som nadobudol skúsenosť, že v samotnom obsahu tém, ktoré sa otvárali takým spôsobom, že ma nemohli viesť tam, kam si Husserl myslel, že nevyhnutne povedú z podstaty: uskutočnenie v nekonečnom slede zreťazení reflexívnych momentov ideálu absolútne založenej a programovo systematickej "vedy", v ktorej by objasnenie všetkého toho, čo by sa mohlo kedy prezentovať v modoch skúsenosti sveta, dospelo k výrazu, ak nie exaktnému, tak aspoň overiteľnému de jure v slede konkordantných intuícii, vykonaných v aktuálnosti sebaistého aktu.

Tu som prekvapený z písania slov, ktoré znepokojujú: "Nemohol som konať inak"; "Bol som nútený." A ešte aj teraz som práve napísal: "Som nútený spytovať minulosť." Čo znamená táto "nutnosť"? Aristoteles vo *Fyzike* (188, 30), hovoriac o prvých filozofoch minulosti, ktorí "protirečenia" zaradovali medzi princípy, píše: "Urobili tak bez udania dôvodu (*aneu logou*), avšak nútila ich k tomu samotná pravda (*anankasthentes hyp'autés tés alétheías*)." Nútil ich nejaký výrok, ktorý počuli alebo vyriekli: nejaký "pravdivý" výrok? Vôbec nie. Boli nútení práve tým, čo sa prejavovalo: voda, ktorá tečie, olivovník, ktorý rastie, dieťa, ktoré sa narodí a dospieva, práve tým, čo vo svojom jazyku odhaľovali pod menom *physis* a čomu sa podrobovali s cieľom, aby sa o to starali. A ich diskurz (o ktorom nám Aristoteles referuje) bol iste výrazom tejto starosti, aj keď ešte nemali k dispozícii plne zdôvodnené vedenie (*aneu logou*).

V tomto zmysle som nútený tak, ako každý, podobou toho, čo sa prejavuje, na začiatku *aneu logou* (ešte zbaveného diskurzu, ktorý "udáva dôvod"), prinútený však hovoriť, a stále vopred zasadený do priebehu reči, ako korisť už predstavenej jej požiadavky; a následkom toho, ustavične v jazyku a jeho používaním, v hľadaní jazyka. Z toho plynie rozštiepený, dvojkľanný ráz tohto druhu nutnosti, ktorá sa rodí z "prejaveného". Rozštiepený v tom, že nesie so sebou dvojakú vernosť: s dvomi tvármi, ktoré nie sú symetrické a ktoré majú držať spolu. "Vec" (akékoľvek mračno na oblohe, padajúci list, materiál, ktorý pretrváva a odporujúc sa núka pohybom ruky remeselníka..., na tom nezáleží) v priebehu svojich modov javenia, "vec" nedá na seba

zabudnúť: patrí jej to, čo Aristoteles nazval *alétheia*, a ten, kto má s ňou do činenia, sa jej musí podrobiť. To je prvá tvár vernosti: v priebehu svojho javenia sa vec udržiava a spôsob, ktorým sa udržiava, vyžaduje, aby bola prijatá. *No pre toho, kto žije v používaní nejakého jazyka, prijímať znamená vždy zhromažďovať*. A zhromažďovať znamená znepokojovať sa. Čím? Možnosťami jazyka, ktoré ho obývajú: púšťame sa do hľadania toho, čo jazyk dovoľuje povedať a zhromaždiť vnútri prejavenej veci, ktorá v priebehu svojho javenia vyžaduje prijatie a udržiavajúc sa, uniká zabudnutiu. To je druhá tvár vernosti: podrobenie sa pravidlám jazyka, ktoré nie sú všetky explicitné a disponibilné. Plynie z toho, že tieto tváre sú vždy prehnané (*en excès*), a to jedna vo vzťahu k druhej, disymetrické, ako som práve povedal. Plynie z toho ďalší dôsledok: ten, kto sa podrobuje *aléthei* "prejavenej veci", sa tým pádom ocitá v hľadaní *aléthey*, znova je prinútený, avšak v registri výrazu. To je "platónsky" moment v *Kratylovi*, kde je namieste znepokojovať sa správnosťou mien. V opačnom prípade "prejavené" unikne, v jeho masívnej a mĺkvej prítomnosti hasneme. Preto sa máme vnútri prejaveného ustavične ujiť slova schopného ho vyjadriť, nikdy však celkom: dvojaká tvár, dvojaká vernosť, dvojaký prebytok.

Vidím tak, ako sa rysuje úloha, ktorá mi pripadá. Nemôžem sa jej zhostiť na týchto niekoľkých stranách. Aspoň môžem dúfať, že trocha objasním spôsob, akým sa rozvinula táto rozštiepená vernosť, ktorá, pripútajúc ma k "pravde" (*alétheia*), ma viedla k hľadaniu *aléthey*, nútiac ma sa znova ujať slova, a ešte aj teraz sa ho musím ujať znova. "Spytujúč minulosť", tuším, že nakoniec sa dostane do hry osud toho, čo som praktizoval pod názvom "filozofia", a účasť, ktorú na tom mala a ešte môže mať fenomenológia Edmunda Husserla.

Možno by som mal začať úsilím o pripomenutie (si): odhaliť moment, v ktorom sa mi vnútil prístup k fenomenológii, dokonca vnútri prebytku "prejaveného", o ktoré je dôležité sa postarať. Záležitosť sa zauzlika, ak sa dobre pamätám, v r. 1936-1937, keď som si na naliehanie Merleau-Pontyho prečítal *Karteziánske meditácie*. V podstate mi povedal toto: "Vždy si sa zaujímal o problém začiatku. Spôsobom, akým si k tomu doteraz pristupoval, sa z toho nikdy nedostaneš. Vstúp do tohto textu a snaž sa vidieť, ako sa to všetko deje. Uvažuj zvnútra a objavíš niečo, o čom budeš musieť hovoriť ty a vziať to na seba." Dúfal Merleau-Ponty, že taký neskúsený, ako som bol, by som mohol pochopiť od základu zmysel toho tak hutného textu, o ktorom Husserl sám napísal, že bol jeho hlavným dielom (*Hauptwerk*)? Pochybujem o tom. Počítal s tým, že toto čítanie vyvolá vo mne istý šokový účinok, ktorý ma vytrhne z toho, čo pokladal za akýsi špekulatívny pokoj. Vtedy som sa totiž pokojne pokladal za spinozistu. A keďže som nemohol *Etiku* jednoducho opakovať, hľadal som, ako začať *a Deo*: skrátka v Absolútne. Ale v akej podobe Absolútne? V tomto bode som bol na rozpakoch. V tom, čo Merleau-Ponty veľmi dobre odhalil, lebo vo veci filozofie bol najlepším z "mentorov".

A naozaj stalo sa niečo ako šok. Nebolo to nejaké osvietenie, zjavenie nejakého vznešeného učenia. Jednoducho predstavenie istého spojenia požiadaviek, ktoré, keď ich budeme brať v ich zrežaní, sa mi javili ako nevyhnutné. Spojenia, ktoré som bol vyzvaný overiť na každom kroku vo svojich vlastných možnostiach *intuície*, ktorú bolo treba sa naučiť cvičiť.

Toto čítanie vyžadovalo obrat v mojich reflexívnych postojoch. Musel som sa naučiť trpezlivosti a praktizovaniu nezvyčajnej podoby rozlišovania, aby som nezamieňal roviny skúsenosti, ale aby som ich nechal prísť tým, že som sa udržiaval v nerozhodnosti, vo vlastnom obsahu ich javenia, aby som sa tiež vystríhal netrpezlivých konceptuálnych sklonov, vedúcich k umelým konštrukciám a k návrhom absurdných problémov. Bol som vtedy ešte v zajatí Spinozu. A dokonca ani teraz ma neprestal držať. Takže čítajúc Husserla som si hovoril: "Ide o inú reformu umu, s ktorou sa musím oboznámiť." To, čo som pokladal za svoju zdedenú štruktúru umu, to, čo som si myslel, že mám veriť a uskutočniť v tomto mode, všetko toto, zdalo sa mi, bolo treba položiť pred seba a dať to do pohybu ako otvorené stavenisko v očakávaní činov.

Takto asi pred 60-timi rokmi a na podnet Merleau-Pontyho sa mi predstavila fenomenologická požiadavka. Odvtedy som sa hodne pohyboval v Husserlovi a na poli fenomenológov, aj keď som sa nestal žiadnym špecialistom na ich textualitu ani, nech to berieme z akejkoľvek strany, strážcom ich *učení*. Dodal by som dokonca, že som v tom nikdy nevidel zárodok ani požiadavku nejakého doktrinálneho uzavretia, ktoré by mi pripadlo uskutočniť. Tiež som v tom nevnímal imperatívny náznak nekonečnej úlohy objasnenia, v ktorej som sa mal angažovať celý, natoľko, že by som tomu zasvätil celý život. A to aj napriek tomu, že som sa na začiatku ocitol akoby uväznený pohybom Husserlových *Meditácií*. Mal som iste pocit zajatca. A predsa som sa nerozhodol pre transcendentálnu filozofiu v husserlovskom štýle, v podobe základnej a absolútnej "vedy", aspoň čo sa týka jej základov, špecifickú prísnosť ktorej bolo treba objaviť a naučiť sa bezodkladne vyjadriť.

Totiz v tom istom čase (v r. 1936, aby som uviedol dátum) mnoho rôznych zárodokov zajatia žilo vnútri "prejaveného" (tejto *aléthey*, o ktorej Aristoteles povedal, že sa "zmocnila" starovekých ľudí). Je totiž dôležité si všimnúť podstatnú črtu vlastnú "zmyslu bytia" toho, čo nazývame "prejavené". Je to jeho podstatne signitívny ráz, bez ktorého by sa z prejaveného-nič nemohlo udržať pred, ako to, čo tu pretrváva vo svojej zvláštnej celostnosti, aj keby bola len fyzická. Napríklad veľký zaokrúhlený kameň vidíme ako pevnú látku; guľatá podoba odkazuje (dáva znamenie) na to, čo sa nedá vidieť, ale ostáva spolupredstavené ako náznak odporu a váhy. Takže tento kameň, zdá sa, volá po pohybe, ktorý by ho mohol uchopiť, dotknúť sa ho, zdvihnúť ho, hodiť ním atď. A drží sa bezprostredne iba prostredníctvom týchto odkazových modov, ktorých jednota (inak stále ohrozovaná) ho označuje ako tusúčno - v stave očakávania. Tento príklad je iste triviálny, ale svedčí o spôsobe bytia "prejaveného": úplného bezprostredne na spôsob nikdy-celého, a teda signitívne sa rozprestierajúceho v čase. Obsah bezprostredného sa zachováva ako zahalený sieťou signitívnych odkazov. V tomto svet vyžaduje starosť o svoje prejavovanie: predstavuje sa ako spojenie značiek. A tieto zakaždým zvláštne momenty spojenia sa ukazujú ako zárodoky uväznenia - ktoré zaväzujú k starosti. Keď dnes uvažujem o zmysle bytia toho istého, čo si pripomínam v tejto chvíli, nachádzam v tom obsah značky, ktorá sa vynorila z prejaveného. Taký zvláštny hlas Merleau-Pontyho. Nebol tu celý. A predsa bol prítomný po celý čas - a otváral ma smerom k postaraniu sa, vyžadujúc z mojej strany niečo ako vynorenie sa mojich rečových možností.

No značke je vlastné, ak len sa vynorí z toho, čo rozvinuje prejavene, že sa splieta s ďalšími, ktoré ju poznačujú, prekrywajú, prijímajú a spájajú sa s ňou. V tom sa horizont sveta (jeho prejav) zavíja do seba samého ako miestne husté spojenie značiek, kde sa nikdy nerysuje žiadna cesta v tom istom pláne. Každý, kto sa v ňom musí rozhodnúť konať a myslieť, uviazne v tejto dvojakej dimenzii jeho záhybov: horizontálnej a vertikálnej. Prejavene, ktoré je vždy signitívne, sa rozvrstvuje tým, že sa rozvinuje. Plynie z toho, že to, čo, zdá sa, sa rysovalo ako otvorený a neodvratný horizont, rovnako dobre sedimentuje, klesá na "dno" a ostáva v očakávaní; bez toho, aby sa však tam zabudlo, ako uchované vo svojom pôvodne signitívnom, avšak neuskutočnenom obsahu, ako keby odkazové šípky, vyprodukované prekrytím, v tom ostali uväznené, a teda v pokoji. Už nič, zdá sa, nemôže dať znamenie od tohto skrytého signitívna. Postarať sa o "prejavene" teda znamená podľa bežného spôsobu vyjadrovania "mať s ním skúsenosť", t. j. ocitnúť sa podrobený ustavičnému prekrywaniu signitívnych formácií, ktoré ho ohlasujú: v tomto zmysle to, čomu hovoríme "skúsenosť", je podstatne "subjektívacia", pokiaľ "subjekt" chápeme v jeho silnom a starom zmysle slova: ako to, čo sa v prekryvaní kladie a udržiava ako základ (*hypokeimenon*, *subjektum*, "to, čo spočíva na dne"). Ak píšem tieto slová teraz, v r. 1994, keď si pripomínam rok 1936, je to preto, lebo je dôležité identifikovať štruktúru skúsenostného poľa (tento "priestor" prekryvania signitívnych útvarov, ktoré sa ponúkajú v rozvíjaní prejaveneho) vlastného onej minulej dobe. Je pre mňa dôležité, spytujúc takto minulosť, hľadať, ako (nehovorím "prečo", lebo po tom nebudem vedieť nič) sa moja fenomenologická starosť nerozvinula v podobe špekulatívnej vášne, ktorá by ma bola viedla k tomu, aby som sledoval Husserla navždy - a pokračoval v tej ceste. Mám teda odokryť istú podobu "subjektívacie" vnútri toho, čo sa v tom čase prejavilo a vyžadovalo "starosť".

Pre ľudí mojej generácie, ktorá mala v r. 1934 dvadsať rokov, je triviálne tie signitívne zárodoky prekryvania označiť ako "historické udalosti". Možno je namieste ich pripomenúť. Uchopenie moci Hitlerom v r. 1933; prepuknutie fašizujúcich líg v r. 1934 v Paríži, ohrozujúcich republiku; vstup hitlerovských vojsk do Porýnska v r. 1935; 1936, rok ľudovej reakcie, ktorá priviedla k volebnému víťazstvu Ľudový front, po ktorej hneď nasledovala v júli 1936 občianska vojna v Španielsku. Všetky tieto udalosti dávali navzájom znamenie a vo svojom spojení nadobúdali podobu "poplašného signálu"; v tom, čo sa pred nami otváralo, sa rysovali život alebo smrť - v ešte neurčitej budúcnosti, ktorá sa blížila každým dňom a bola už spletená s tým, čo sa tu prejavovalo pred nami, teraz. Označiť tieto signifikujúce udalosti je vec, ktorá je vždy možná ex post. Iná vec je odhaliť vlastný obsah ich signifikujúceho rázu. Vždy budem môcť dnes povedať, ako sme len boli tými udalosťami dotknutí a do ktorých historických súvislostí sme boli vtiahnutí. Ale táto otázka nie je dôležitá. To, čo je dôležité, by sa mohlo sformulovať takto: podľa ktorých zvláštnych foriem "subjektívacie" sa uchopuje a nastoľuje požiadavka, aby sa ma niečo týkalo? Dobré hovorím, "zvláštne formy". Lebo táto požiadavka sa prejavuje vždy práve v susedstve, v lone miestnej situácie; a spôsob, ktorým sa v nej pripadne ocitneme "uväznení", závisí pre každého z nás od symbolických orientačných bodov, ktorými už disponuje na základe svojej vlastnej histórie. Jav, ktorý sa v takom prípade "deje", by sa mohol opísať ako druh rezonancie vnútri symbolických formácií, ktoré pre každého z nás vyznačujú jeho príslušnosť k času a dovoľujú mu sa

v ňom spoznať. Žiadna udalosť alebo spojenie udalostí nemôže dať "znamenie", ak jeho spôsob javenia nevstúpi nejakou stranou do tejto rezonancie, ak nie je zdrojom odkazu smerom k ďalším symbolickým formáciám, ktoré prebúdzajú. Vo svojej odpovedi Clavelovi som analyzoval práve toto. Dnes sa už k tomu nebudem vracieť. Zapamätajte si len toto. Vôbec práve čo najbližšie k druhému (inému individuovanému), k jeho slovu, jeho gestu, jeho tvári, sa vynára ako z nejakej výzvy zárodok rezonancie - ktorý sa rozvinie postupne, ako sa prebúdzajú symbolické formácie - a v ustavične udržiavanom nástojení tohto vzťahu k druhému. V tomto prejavovaní vzťahov k druhému je vždy náhodosť, ktorej sa hovorí "stretnutia". Pokiaľ ide o mňa, počnúc rokom 1934 som postretával mnoho týchto "druhých", nazývaných "militanti". A práve v ich okolí, v okolí ich prítomnosti, ich slova, ich konania a udržiavania sa na svete tieto "udalosti", ktoré som vymenoval, nadobudli hodnotu "znamenia" a vstúpili do rezonancie, otvárajúc ma tak istej forme "subjektívacie", ktorú musím iste nazvať "politickou". Bola to aktívna väšeň pre to, aby svet nešiel podľa svojho neviditeľného kurzu. Rodila sa lokálne, v kontakte, v tej vzdialenosti, ktorá oddeľovala naše ohrozené telá (nikto nemohol koincidovať s druhým), nás však združovala v slove a konaní. Berúc staré grécke slovo *légein* v jeho silnom a prvom zmysle zároveň, "odlíšiť a zhromaždiť", v tomto rozmiestnení sa rozvíjal imanentný *logos*, avšak bez toho, že by kedy spojil všetky okraje: práve naopak, otváral sa na istý "priestor" bez činov, ktorého podobu však bolo dôležité sa naučiť načrtnúť.

Tu je bod, ktorý vyžaduje skúmanie, ak chcem urobiť svoje "spytovanie minulosti" a jeho obsah citlivými. Pravdupovediac, toto spytovanie sa týka formy tohto imanentného *logu*, odkiaľ sa vzala táto "politická" subjektívacia a spôsob, ktorým vyžadoval znovunadviazať na seba samého a vyplniť čas. Každá záležitosť závisí od usporiadania (od "syntézy", ak sa budeme držať tohto školomestského jazyka) symbolických formácií, ktoré obývajú toto rozmiestnenie (tento priestor kruhovej a vždy disymetrickej reciprocity vzťahu k druhému). Práve ešte raz v "susedstve", čo najbližšie k telám každého a podľa odstupu medzi nimi sa vynára požiadavka akejsi symbolizácie, faktu, že každý ostáva iným pre druhého (podstatná disymetria) a že "každé zhromaždenie" tento odstup udržiava a obnovuje. Označovanie sa potom stáva nevyhnutným: otvára tak pole vzájomného uznania vnútri odstupu - iný priestor (gestá, slová, pohľady atď.); priestor "prekrývania" odstupu, ktorý ho však udržiava. Plynie z toho, že označujúce spojenia ostávajú podstatne krehké, obnovujúc sa v tomto odstupe bez prestania. Volajú po posilnení, lebo inak každému recipročnému vzťahu hrozí zánik v obnovovaní nikdy nezrušeného odstupu. Takto sa vo všeobecnosti konštituujú diskurzívne spojenia, ale nie vždy nevyhnutne jazykové (deliace pole medzi pohybom a rečou) v rozvinutí ktorých pôvodné symbolické súvislosti, zárodoky prekrytia odstupu sú teraz označené (spoluoznačené) a zviazané, skrátka zdanlivo neútočné, uväznené vo formách diskurzívnosti. Tu, v tomto ustavične obnovovanom kruhovom vzťahu, spočíva koreň tohto imanentného *logu*, o ktorom som hovoril pred chvíľou.

Mojím úmyslom nie je rozpisovať sa o tomto bode. Povedzme len to, že tieto diskurzívne formácie sú vždy disponibilné vopred, v stave odovzdávania, čo len (a to je minimálna podmienka) v spoločnom používaní jazyka. Nachádzajú sa tu v kultúrnom horizonte, môžu však ostať inertné, pokiaľ sa neoznačia ako cieľ istého zväzku šípiek

odkazov, počnúc miestami odstupu a otvorenia, odkiaľ sa ohlasuje neistá hra symbolických odkazov. Práve len do tej miery do akej takto označené sa vracajú do týchto miest odstupu, môžu na nich vykonávať svoje vlastné sprostredkovanie a prípadne posilniť stále krehké označujúce spojenia, kde sa miestne ustanovuje disymetrická reciprocita každého pre druhého, čo najbližšie k odstupu tiel zjavne ohrozených v onej dobe (r. 1936, nezabúdajme na to). Iste bolo treba získať skúsenosť s týmito miestami hrozby a v nich "nadobudnúť odvahu". A toto sa dialo v dôverne známych uliciach Paríža: napr. v ulici de l'Ecole-de-Médecine, na rohu ulice Hautefeuille, kde sme čelili ligám krajnej pravice; alebo ešte v dolnej časti ulice Mouffetard, naproti kostolu Sv. Medarda. Aký zmysel mali pre nás tieto "horúce body" ulice? Boli to len "miesta" zistiteľné a pomenované na mape mesta? Miesta, kde sa chodilo, stretávali sme sa a na ktoré som mohol potom zabudnúť a nechať ich v nehybnosti, aby počkali? Nielsen. Z toho, že sme sa v nich ocitali zhromaždení v naliehavosti spoločného konania, naznačoval a otváral sa v nich iný "priestor", než je priestor "fyzického mesta". Práve tento priestor som pomenoval vyššie ako "priestor prekryvania": iná podoba "lokalizácie", ktorá sa v ňom prejavovala, "miesto" neoznačujúce v tomto prípade nejakú dobre vymedzenú štvrt' mesta, ale zvláštny uzol požiadaviek signitívnych odkazov. V tomto zmysle na rohu ulice Hautefeuille neboli SS prítomní "telom" (ako hovoria stopári poľovnej zveri). Predsa tu boli v tomto priestore signitívna, ktorý mesto označoval. Takže v tomto "priestore" aj vzdialené bolo rovnako celkom blízko. Práve v týchto "miestach", v premenných signitívneho označovania, disponibilné a v priebehu odovzdávania diskurzívne formácie mohli byť povolané na to, aby prípadne vykonávali svoje sprostredkovanie posilnenia, dovoľujúc nám týmto uznať a uviesť do činnosti, jedny pre druhých a vždy v disymetrii odstupu, naše postavenie "subjektov" a vytrvať v tom.

Tak došlo k vynoreniu subjektov: požiadavka zdržania vnútri tentoraz disponibilných diskurzívnych útvarov. To, že boli disponibilné, neznamená, že, boli v nejakom "plochom priestore", v priestore spolužitia, v ktorom sa ponúkali výberu. Fakticky dnes môžem označiť to, čo som vtedy čítal ako "filozofiu" a nad čím som už uvažoval: Spinoza, Kant, Platón, Marx a ešte niekoľko ďalších vecí. Boli to navrstvené, tradované diskurzívne útvary v priebehu odovzdávania, s ktorými som mal čiastočné skúsenosti. Tieto skúsenosti splodili špecifické podoby subjektívácie. A to, s čím som mal do činenia ako "subjekt" situovaný v stave vynárania a zdržania, nebolo, pravdupovediac, k dispozícii s doktrínalnými obsahmi, ale so spojením nehomogénnych foriem subjektívácie, v ktorých bola zakorenená a rozvinutá skúsenosť, ktorú som ako tak a iba na určitom stupni nadobudol. Inak povedané, tie " disponibilné " diskurzívne útvary mohli prípadne vykonávať funkciu posilnenia len v sprostredkovaní foriem subjektívácie, splodených ich vzatím do úvahy. Tieto "subjekty" v stave zdržania sa teda mali vyjadriť formami subjektívácie, ktoré už boli v nich prítomné vlastnou kultúrou a uviesť sa do očakávania a do hľadania "miesta", v ktorom sa to hrozivé prítomno, ktorého krehkú signitívnu štruktúru bolo dôležité posilniť, ak sme nemali nechať uniknúť beh sveta a zomrieť z nepozornosti. Treba si všimnúť, že otázka vtedy nestála, čo si vybrať: Marxa?, Hegela?., Husserla?...? Problém spočíval v zistení a prijatí požadovaných sprostredkovaní posilnenia; tým, že sme ich nechali pôsobiť, mohli sme v priebehu toho,

čo sa prejavovalo, vytrvať v spoznaní a potvrdení sa ako subjekt, a to stále v tých miestach odstupu a naliehavosti, čo najbližšie k ostatným hovoriacim.

Takto s polstoročným odstupom objavujem spôsob, akým na začiatku citovaného Aristotelova veta (*anankasthentes hyp'álétheias*, "nútené prejavovým") sa týkala situácie, v ktorej som sa vtedy spolu s ostatnými nachádzal. "Situáciu" tu treba brať vo zvláštnom zmysle; toto slovo označuje to, čo sa ohlasovalo od určeného miesta vnútnu "priestoru" signitívnych odkazov, formy rozvinutia prejavového. Vyžadovala sa tak ešte iná, akási "duálna" štruktúra, dvojníčka tej prvej: oblasť subjektivácie, kde sme mali navzájom a v disymetrii odstupu spoznať s cieľom hovoriť a konať. Práve len v tomto priestore sa mohli rozlišovať a prijímať diskurzívne útvary schopné posilniť symbolické spojenia, ktoré kruhovo označovali tie "miesta" ako zdroje a ciele odkazu.

Práve v samotnej chvíli, v ktorej sa veľmi zjavným prostredníctvom Merleau-Pontyho otvorilo pole Husserlovej fenomenológie, som sa ocitol v tomto stávajúcom sa priestore subjektivácie v stave nedostatku posilnenia. A boli to ďalšie diskurzívne formácie, vyskúšané na inej rečovej scéne, ktoré sa ukázali ako schopné vykonať toto posilnenie, a teda ma ustanoviť ako "subjekt" medzi rozostúpenými "miestami", kde som sa nachádzal s ostatnými akoby uväznený a uvedený do napätia. Túto scénu otvoril Marx vo svojej dobe; a teraz som mal rečové pole, ktoré sa tam vytvorilo, tak za chrptom, ako aj pred sebou. Tak som však objavil, že výkon takej funkcie nemohol prináležať Husserlovej fenomenológii. Iste, otvárala pole, ktoré jej bolo vlastné. Ale v tomto poli neboli zdroje odkazu smerom k rozostúpeným a naliehavým "miestam", ktoré vyzývali na posilnenie.

V týchto podmienkach som iste chápal požiadavku vstúpiť do "školy fenomenológie" a snažil som sa o to. Ale súčasne som sa v nej nemohol plne "subjektivovať" ani prežívať z nej špekulatívnu vášeň. Praktizovať túto formu stiahnutia (sa) a odkladu, čo vyžadovala husserlovská radikalizácia, tešiť sa z nej natoľko, že by som jej venoval celé svoje myslenie a spoznať sa v nej, vytrvávajúc, sa mi zdalo vylúčené inou vecou, ktorá v tej dobe vyžadovala, aby sme sa sa o ňu postarali. Predmetom tejto starosti bola iná "radikalita", ktorá vyšla z Marxa a ktorá jej dávala podobu. Podrobiť sa jej muselo splodiť iný druh "subjektivácie". O spôsobe, akým sa vytvorila, o účinkoch viery a pohlúdenia, ktoré boli s ňou spojené, som sa už pokúsil hovoriť inde v odpovedi na Clavelove otázky a už sa k tomu nebudem tu vracáť.

Je tu istý fenomén, ktorý sa môže zdať ako čudný, ktorý si však vyžaduje preskúmanie. Počas doby môjho militantného života vo Francúzskej komunistickej strane a v plnom prúde druhej svetovej vojny v podzemí ma starosť o fenomenologickú analýzu nikdy neopustila. Neopustila ma ani desať rokov po vojne, počas ktorých moja aktivita v tej strane (na vierach, ilúziách a praktikách ktorej som sa v tej dobe podieľal) mala v podstate "ideologickú" povahu. Pravdupovediac, bola "pedagogická" činnosť, ktorej animátorské jadro sa v konečnom konštituovalo tým, čo sme v našom žargóne, zdedenom z kominterny, tretej Internacionály, pomenovali "agit-prop": agitácia a propaganda. Problém spočíval v zhromaždení čo najväčšieho počtu ľudí na politické pozície Strany a vo vypracovaní za tým účelom takých foriem diskurzu, ktoré by si našli cestu do ich vedomia a pritiahli by ich presvedčenie. Ešte jeden postup posilnenia zdanlivo krehkých symbolických útvarov. Bezpochyby by bolo možné povedať, že som tie roky

prežíval v režime *doppia verit*, "dvojakej pravdy", ako v čase začínajúceho rozmachu galileovskej vedy v Európe, vyšlej z protireformácie. Avšak pomenovať vec ešte nerieši problém, ktorý kladie. Ako sa môže taký režim skonštituovať a prežiť bez toho, že by nespôsobil zničenie samotného subjektu, ktorý ho prežíva? Na týchto niekoľkých stranách sa nemôžem plne pustiť do takéhoto skúmania. Iba jednoducho poznamenám to, čo je zlučiteľné s tým, čo som uviedol vyššie. Taký "subjekt", nech je spôsob, ktorým sa kladie, akýkoľvek, vždy môže "zablúdiť" v priestore svojej vlastnej subjektívácie. Táto možnosť je vpísaná do štruktúry tohto priestoru samého a podľa obsahu spojení, ktoré sa v ňom ustanovujú a ktoré, ako sme uznali vyššie, sú duálmi foriem signitívnych odkazov vlastných "priestoru prekrývania", kde sa "prejavené" udržiava a necháva sa uchopiť. To znamená, že každá odkazová šípka v priestore prekrývania otvára možnosť svojho obrátenia do priestoru subjektívácie a následkom toho vyžaduje prechod nultým bodom, prázdnu značkou inštancie "subjektu". Plyní z toho, že ani subjekt nie je substanciou a ani jeho oblasť subjektívácie nie je plochým a rovným horizontom. Ale tak, ako prejavené sa vo svojom signitívnom obsahu rozvinuje v úplnej hrúbke svojich vrstiev prekrývania, aj jeho pridružený duál, priestor subjektívácie, sa otvára na početné vrstvy, v plnej časovej hustote, podľa heterogénnych, vertikálne pospájaných ciest subjektívácie, avšak podľa spojení, ktoré nie sú bezprostredne explicitné ("nevedomé", ako sa povedalo). Povedal by som teda, že nič nie je konštantnejšie ako skúsenosť dvojakej "pravdy". Dodal by som, že výraz "dvojaká pravda" je veľmi slabý. Na cestách *aléthey* je vernosť početná, ak sa len otvorí, počnúc "nultým" bodom inverzie odkazových šípok, bodom, v ktorom sa vrstvy požadovaného priestoru subjektívácie ohlasujú bez toho, že by sa celkom odhalili, či už jedna za druhou, alebo en bloc podľa pokojných spojení. Preto každému subjektu hrozí, že zablúdi v samotnom priestore, v ktorom sa konštituuje; ak mu len priestor prekrývania už neponúka symbolické znaky, upadne do nultého bodu, ktorý označuje jeho inštanciu. V tom prípade už niet nuly a "subjekt" sa môže pokladať rovnako za kameň, nemého či mŕtveho.

Pokiaľ symbolické znaky nechýbajú, pokiaľ sa obnovujú v nultom bode, subjektívácia pokračuje; a v hrúbke tejto nehomogénnej oblasti subjekt prežije v stave mnohoklannej vernosti. Potvrdiť, poprieť, veriť, vedieť, všetky tieto "akty", o ktorých a hovorí, že sa hodia na subjekt, tak získavajú mnohoznačný obsah podľa vrstvy subjektívácie, kam sa vkladajú. A stáva sa (v tom spočíva poblúdenie), že to, čo sa môže udržať v jednej vrstve, sa nemôže udržať v druhej. Avšak obe vrstvy sa držia spolu nejakou stranou a nedajú sa opustiť. Konáme v každej, počnúc nultým bodom, pod podmienkou, že žiadna nie je bez symbolických znakov.

Tak jedného dňa r. 1947 mi jeden priateľ matematik povedal: "Ako je to možné? Zaoberáš sa René Bairom, Lebesguom a teóriou analytických množín a veríš v náboženstvo bosoriek?" "Náboženstvo bosoriek" označovalo komunistickú ideológiu. Tieto slová mnou otriasli. Myslel som, že mi vytýkal, že už nie som "trockistom", ako som bol spolu s ním pred vojnou; a pokračoval som so svojej dvojakej práci na poli ideológie a na poli matematiky, podľa modov "subjektívácie" a prislusnosti "k pravdivému", ktoré neboli homogénne: veriť, tvrdiť, dokázať v nich nemalo ten istý obsah a nevyžadovalo tie isté druhy aktov.

Nultý bod je teda niečo ako "početný bod", v ktorom zväzky ciest rysujúce heterogénne vrstvy v navrstvenom priestore nachádzajú zdroj svojej novej dráhy. Z toho vyplýva tento dôsledok: niet jediného a plochého horizontu, ktorý sa rysuje počnúc nultým bodom ako vymedzené pole "aktov", ktoré by v tom bode mali svoj zdroj. Avšak každá vrstva subjektívácie obsahuje svoje vlastné horizontové otvorenia. A nevyžadujú sa, aby boli aplikovateľné jedno na druhé. V konečnom dôsledku je to vždy signifikantná štruktúra "prejaveného", ktorá vyžaduje konštitúciu týchto vrstiev, otvára a uzatvára horizonty, podľa ktorých sa v nultom bode nejaký "subjekt" ocitá, určený a označený na prežitie. To, že horizontové vrstvy nie sú nevyhnutne aplikovateľné jedna na druhú, bezpochyby znamená, že vertikálne odkazy, "pričné cesty", ktoré sa konštituuju od jednej k druhej, neprechádzajú nevyhnutne bodom obratu odkazových šípok a následkom toho unikajú každej explicitnej "subjektívácii". Čo sa týka týchto priečných ciest, nie je v nultom bode žiadny viditeľný začiatok dráhy, aspoň vo všeobecnosti nie.

Taký je spôsob, ktorým teraz, s odstupom niekoľkých rokov, myslím, že môžem pochopiť fenomén, ktorým som nazval "podivným": udržanie starosti o fenomenologickú analýzu napriek skutočnosti, že formy diskurzívnosti, ktoré uvádzala do života, nemohli vtedy vykonávať na "politickom poli" žiadnu funkciu posilnenia "oblasti príslušnosti" k tomu, čo sme nazvali požiadavka prítomných dejín.

Tento stav "mnohoklannej vernosti" s požiadavkami "prejaveného" nebol bez ťažkostí ani deformácií a navyše plodil v niektorej "vrstve" subjektívácie rušivé oblasti. V dobe, o ktorej hovorím, tieto oblasti sa do istej miery prekonávali v spojených účinkoch viery, ktoré produkovala politická prax. Nerozvínovali sa podľa špecifickej trajektórie subjektívácie. Boli tu však, ale mimo pohľadu a, pokiaľ je to možné vyjadriť takým jazykom, potlačené - takže práve len dnes, keď je všetko ujasnené, si myslím, že som v stave ich prezentovať a odhaliť.

Toto rušivé miesto som iste tušil v r. 1973 v Doslove pripojenom k prechádzajúcemu vydaniu tejto eseje. Použil som metaforu "troch jazykov", ktorými som disponoval: materinským filozofickým jazykom, zdedeným od Husserla, militantným jazykom, vloženým do politickej činnosti, a jazykom matematiky, ktorého praktizovanie od konca tridsiatych rokov bolo pre mňa konštantné a je ním ešte aj dnes. Bol to len spôsob vyjadrovania, dnes to uznávam, veľmi neadekvátny. To, čo označoval, bola situácia "subjektu", ktorému boli pridelené nehomogénne vrstvy subjektívácie, vyžadujúce uskutočnenie vlastných foriem výrazu, spojených v hĺbke (inak by neboli mohli byť aktualizované spolu), ale bod spojenia ktorých ostal nemý - a akoby "zbavený jazyka". "Porucha" spočívala v tom, že nejaká konceptuálna forma bola, zdá sa, vyžadovaná s cieľom určiť a rozvinúť túto oblasť spojenia; avšak stále chýbala. Aspoň takto sa podľa mojej skúsenosti "vec" prejavovala.

Taký "subjekt", ktorému je pridelené účinné nemyslené, a to bol ten prípad, sa nevyhnutne nachádza v rozpakoch v aspoň jednej zo svojich "vrstiev" subjektívácie. Dnes priznávam, že štátut toho, čo sa nazývalo "marxistická teória", bol pre mňa zdrojom rozpakov. Od samého začiatku otcovia zakladatelia vyhlasovali, že "teória" mala mať ráz "vedy". "Vedecký socializmus" - tak sa nazývala. V politickej a ideologickej praxi komunistickej strany v päťdesiatych rokoch sa vec zdala byť ako samozrejmosť. Pokladalo sa za hotovú vec, že od rozmachu nemeckej sociálnej demokracie, leninizmu

a v dobe stalinizmu sa uskutočnilo "splynutie vedeckého socializmu a robotníckeho hnutia". "Strana" bola tým socializovaným miestom, kde sa toto splynutie završilo. V tomto zmysle sa zdalo, že nebolo namieste sa znepokojovať, čo sa týka štatútu "teórie": bola in actu, navždy disponibilná, zdá sa: metódou činom, ako sa hovorievalo. Znepokojovať sa tým s cieľom ju spochybňovať by bolo paralyzovalo možnosť akcie. A ani sme sa tým neznepokojovali v súlade s požiadavkami politickej praxe. Hľadali sme len spôsob, ako si ňou poslužiť čo najlepšie s cieľom definovať stratégie a politické akcie, ako aj zvädzať ideologické boje. Čo nešlo bez rozčarovania, ako vieme. Uvádzať štatút teórie do pochybností bolo zakázané.

Všade sa vyžadovalo si ňou "čo najlepšie poslužiť" ako metódou. Čo znamenalo toto "najlepšie"? Čo mohlo dovoliť používanie tejto metódy? Zdalo sa mi nemožné sa tejto otázke vyhnúť. A kde inde hľadať základy odpovede, ak nie v samotných Marxových slovách, v textuálite, kde sa práca jeho myslenia ponúkala v jeho vlastnej konceptuálnej expozícii, v origináli? Práve to bolo treba robiť so všetkou samozrejmosťou: hľadať teóriu tam, kde bola vynájdená. Avšak práve tu začínali pre "čitateľa subjekt", angažovaného na spôsob viery vo formách politickej a ideologickej činnosti FKS, ťažkosti. Taký čitateľ musel preukázať skutočné pokrivenie svojho myslenia, svedectvo jeho zapísania do poľa ("priestoru", ako sme ho pomenovali vyššie) "dvojakej pravdy" a "mnohoklannej vernosti".³

Stav pokrivenia spočíval v tomto:

Na jednej strane sa korpus textov prezentoval povrchovo ako každý iný korpus textov teoretického myslenia: nie celkom homogénny a obsahujúci textové oblasti, ktoré boli silnejšie než iné a ktoré sa javili takými, že voči iným vykonávali ak nie normatívnu, tak aspoň konceptuálne regulatívnu funkciu. Z tohto hľadiska byť pozorným, ako sa vyžadovalo, k "slovám" samotného Marxa, vyžadovalo od čitateľa ten istý druh práce myslenia, ktorý sa vyžadoval napríklad od čitateľa aristotelovského *korpusu*. V tomto poslednom prípade treba iste hľadať spôsob, ako myslieť spolu a v ich prípadných spojeniach napríklad *Analytiky*, II. knihu *Metafyziky* a minuciózne popisy prírodno-filozofických spisov. A do tejto chvíle sa čitateľ vždy na nejakom stupni ocitá v texte v stave nerozhodnosti, očakávajúc nedané pojmové určenia, ktoré bude musieť vypracovať sám a potom overiť návratom k litere, ktorý bude musieť ustavične znovuzačínať. V tomto zmysle taký čitateľ nikdy s čítaním Aristotela *neskončí*. A je to tak dobre, aspoň podľa mojej skúsenosti, že sa povrchovo prezentovala (pre "explicitnú reflexiu") úloha musieť byť pozorný k samotným Marxovým slovám: uvedenie do stavu nerozhodnosti vnútri slova Druhého, pri hľadaní uskutočniteľných a zistiteľných pojmových určení, aspoň v princípe, v každej textovej oblasti.

³ Jeden typický príklad "mnohoklannej" vernosti: séria článkov, ktoré som napísal pre *La Nouvelle Critique* začiatkom päťdesiatych rokov na tému "buržoázna veda a proletárska veda". Vedel som, že je absurdné stavať proti sebe napríklad nejakú buržoáznú matematiku a nejakú proletársku matematiku. Takú opozíciu by som nemohol obhájiť pre žiaden výrok o vedeckom štatúte. A predsa som sa pokúsil odôvodniť onú tézu tým, že som zmenil osnovu: pokúsiac sa ukázať, ako a v čom požiadavka triedneho boja postihovala spoločenské spôsoby výroby a ich možnosti rozvoja. Táto okľuka, ktorej motivácia bola v podstate politická, mi uľahčovala život v režime dvojakej pravdy.

Na strane druhej a súčasne sme boli privedení k hľadaniu účinku, ktorý toto hľadanie mohlo vyprodukovať v skutočne. No tento vzťah k domnelému "skutočnu" bol (fenomén príslušnosti k požiadavkám Strany) daný vopred a v tom zmysle, celé "čítanie" Marxa sa javilo už ako normované. Engelsove, Leninove interpretácie (nech ich budeme brať na akomkoľvek stupni spracovania) vždy prichádzali v akejsi dvojexpozícii a tento stav nerozhodnosti rušili bez prestania. A následkom toho sa v praxi stali "kanonickými" a kodifikovanými. Vyjadrovali oné "splynutie" robotníckeho hnutia a "teórie", o ktorom sa predpokladalo, že je skonštituované.

"Subjekt" brany v nemyslenom spojení nehomogénnych vrstiev subjektívácie môže podniknúť len to, čo si myslí, že môže uskutočniť. V danom prípade to, čo sa pripúšťalo, bolo usilovať sa uskutočniť, bol "hotový" zmysel výrazu "marxistická teória". No táto sa prejavovala na dvoch nehomogénnych, a predsa solidárnych úrovniach *in re*. Avšak ťažkosť prichádzala z toho, že pojem *res* chýbal. Ukázalo sa, že ani reflexívna pozornosť voči Marxovým slovám, ani vernosť kodikovanému leninizmu nevykonávali tú istú funkciu. Jedine tá druhá vykonávala funkciu posilnenia smerom k symbolickým oblastiam, kde sa konštituovala príslušnosť k požiadavkám "historického" pohybu, pričom za animátora toho pohybu sa pokladala "Strana". Čo sa týka prvej, aspoň podľa mojej skúsenosti, nechala subjekt v stave nerozhodnosti. Bezpochyby preto, dnes to priznávam, mi nikdy nenadobudol jasnosť, čo sa týka "marxistickej teórie". Aby som hovoril ako Imre Lakatos, ktorý bol tiež v mladosti komunistickým militantom, povedal by som, že som nikdy nechcel z "marxizmu" vydolovať nejaký striktné vykonateľný "program skúmania". Bolo teda z čoho "eufemizovať" komunistické praktiky? Určite. Ale toto nebola teoretická práca, aj keď si často takú masku dávala a javila sa tak.

Iste tým, že som sa znova pustil do skúmania slova samotného Marxa, objavil som v ňom otvorenie istej práce myslenia. Ocitol som sa v tom v "stave nerozhodnosti". V tejto nerozhodnosti som však nikdy nedospel k objaveniu akejkoľvek orientácie na proklamovaný "vedecký" štatút. Takže začiatkom šesťdesiatych rokov ma otázka vedeckého štatútu "marxizmu" celkom prestala zaujímať. A to tým viac, že v tej istej chvíli symbolické značky, podľa ktorých sa skonštituovala príslušnosť ku KS, sa úplne rozpadli. V najväčšej blízkosti druhých a ich reči, v disymetrickej reciprocite, o ktorej som hovoril vyššie, už nič nedávalo znamenie smerom k takým značkám. To, čo jedine prežilo, povedané "slovami" samotného Marxa, ktorého som nemohol a ani si neželal umlčať, bola starosť o filozofiu. A v bráni do úvahy tejto starosti fenomenologický štýl analýzy bol a zostáva podstatným momentom, avšak len momentom. Toto obmedzenie si žiada vysvetlenie.

Bezpochyby je to motivované štruktúrou vlastnou poliam, do ktorých som mienil vložiť svoju filozofickú starosť a ktorými sa táto živila. A keby sa ma spýtali: "Čo je filozofia?", ťažko by som na túto otázku odpovedal a o tomto bode by som nesformuloval žiadny diskurz. Avšak tak ďaleko, ako len môžem zostúpiť k svojim spomienkam učňa filozofa, konštatujem, že to, čo som hľadal frekventovaním ľudí zvaných "filozofi", živých alebo mŕtvych, bolo naznačenie istého rozhodnutia revolty proti nehybnosti, zárodok sledu násilných aktov proti nej. Masívnej nehybnosti "vecí", to iste. Ale tiež ešte viac proti pretrvávajúcej inertnosti vier, inštitúcií, slov a ešte kompaktných útvarov výpovedí a myšlienok zvaných "svetonázory". Pustiť sa do tejto inertnosti: to bolo to, čo

som očakával od Husserla a od Marxa. Pravdupovediac, nikdy som nedúfal, že v tom objavím nejakú vedu či nejaký kompaktný doktrínálny objav, v ktorom by sa mi zapáčilo a pokojne by som v ňom prebýval. To, čo som zistil u oných ľudí "filozofov" ako označujúce prácu ich myslenia, nebolo vopred určené (aspoň tak som si to vyskúšal) na to, aby poskytl nejaký pobyt pokoja a zmierenia. Ale skôr na to, aby čelili bez prefikčnosti a kompromisu masívnej, nástojčivej a mlkvej agresivite toho, čo sa drží a pretrváva vo svojej odovzdanej nehybnosti: "váha sveta", ako túto "váhu" nazývame, aby sme ju skrotili a spolu s ňou tiež váhu slov, výpovedí a vedení.

Musel som sa teda zaujímať o to, čo odolávalo, s cieľom o tom uvažovať: témy, ku ktorým som hneď nemal ľahký prístup, ktoré mi neboli dôverne známe a pre ktoré bolo dôležité hľadať prvý krok.

Možno snívať (a snívalo sa mnoho) o tejto Herakleitovej vete: *Physis kruptesthai philei*, "Príroda sa rada udržiava v skrytosti". Tu niet miesta na to, aby sme skúmali, či "príroda" sa hodí na označenie toho, čo Herakleitos rozumel pod *physis*. Som však v pokušení vidieť v tejto vete náznak formy odporu, ktorý ponúka to, čo so sa javí. Z toho plynie pre nás, ktorí hovoríme (a v tomto sme sa naučili sa nazývať "ľuďmi"), úloha hľadať bod načatia, kde by sa artikulovali naše slová a napojili naše činy.

Ešte by bolo vhodné naučiť sa zisťovať modus tvrdosti vlastnej tomu, čo sa núka, kladúc odpor s cieľom nadobudnúť schopnosť odhaliť prístup. Všetko to, čo sa prejavuje, nepredstavuje rovnaký stupeň tvrdosti, ten istý modus inertnosti. Z toho plynie požiadavka držať sa vnútri inertnosti v nerozhodnosti s cieľom rozlíšiť v nej vlastný obsah. Jeden príklad (ktorý, zdá sa, na prvý pohľad nijako nesúvisí s "fenomenológiou") možno pomôže túto vec pochopiť.

Jedného dňa ma môj priateľ maliar pozval do svojho ateliéra, aby mi ukázal, ako pracuje. Mal namaľovať portrét. A bol tam model, masívny a živý, ponorený do kresla. Počas celej hodiny, a možno dlhšie, stál maliar pred ním a pozeral sa naň. Chvilkami upevňoval biele plátno a zdalo sa, že skúma jeho prázdnotu. A naraz povedal: "Začnime." A hneď v dvoch bodoch plátna vytvoril dve oči, nadané pohľadom. A dodal: "Na dnes stačí." Vonku som sa ho s počudovaním spýtal: "Čo teraz urobíš s tými dvomi jedinými očami?" "Človek je tu", povedal mi, "odteraz všetko nevyhnutne nasleduje. Je to, ako keby to už bolo hotové, to ostatné je vecou techniky." Spýtal som sa ho: "Mohol by si začať rukami?" "To závisí od prípadu. Každá vec má svoj spôsob odporu maliarovi. Treba hľadať prístup, bod, z ktorého môže všetko začať a usporiadať sa skoro nevyhnutne na ešte prázdnom plátne."

Môj priateľ nikdy nečítal Husserla. Nepraktizoval filozofický diskurz a nikdy nepočul hovoriť o *epoché*. Bol iba maliarom, maliarom uprostred vecí a určený na to, aby ich nútil hovoriť svojou maľbou, vytrhávajúc ich tak z ich tvrdého a odolávajúceho zatajenia. A predsa, uvedúc sa do stavu nerozhodnosti vnútri vzťahu plátna a modelu, uskutočnil divokú *epoché* a objavil pohyb, ktorý načas odpor "veci", narušiac tú zvyčajnú inertnosť, ktorá, zdalo sa, ju ponúkala ako z jedného kusa, definitívnu a uzavretú.

Ďalšie príklady nie sú potrebné. Hľadať, ako začať to, čo stále pretrváva vo svojej tvrdosti. Takou sa mi vždy javila úloha filozofie. A práve v tom vyvoláva ten moment nerozhodnosti, zastavenia sa a vynorenia subjektu, v ktorom sa k "veci" pristupuje a preberá sa vo vlastnom obsahu svojej tvrdosti: napríklad kus mramoru pred zadržaným

pohybom sochára. A vo chvíli, v ktorej sa toto vynorenie vyžaduje, je práve osud "vecí samej" uvedený do stavu očakávania. Jej načatá tvrdosť je tak rešpektovaná: dláto nenit mramor, ale tým, že sa podrobuje jeho tvrdosti, vyslobodzuje z neho nejaký tvar.

V tomto zmysle inaugúrally pohyb nejakého filozofického postupu spočíva, zdá sa mi, v tom, že v "skúsenosti" určíme odolávajúce jadrá a necháme ich prejavíť s cieľom objaviť v nich náznak (nejaký bod, nejakú cestu), ktorý ponúkne načatie. Nech nejaký hovoriaci subjekt sa znova stane pánom vnútri tejto tvrdosti, nech ju nechá s vynoriť tým, že ju načne, bez toho, že by ju zanechal. A tu ho vidíme v istom zmysle, ktorý je, zdá sa, prirodzený, vydaného "fenomenologickej" požiadavke, vtiiahnutého do jej túžby po objasnení a v hľadaní výrazu "uväzneného prejavovým" (*anankastheia hyp'alétheia*), ako, opakujúc Aristotela, som povedal na začiatku. No tie "jadrá", ktoré prejavujú svoju tvrdosť, a tým vyžadujú od hovoriacich subjektov vynorenie a stiahnutie zároveň, nie sú homogénne: reč, ktorá prichádza do druhých, obsahuje svoju "tvrdosť"; napísané tiež. A ešte aj útvary dodávané do nášho kultúrneho sveta a ktoré jedni nazývajú "vedami", iní, "filozofiami", všeobecnejšie "dielami".

Obsah tvrdosti je zakaždým iný, iné je tiež naznačenie, ktoré ohlasuje prístup, a ešte iné sú bezpochyby mody vynorenia a stiahnutia hovoriacich subjektov.

Práve preto som praktizoval fenomenológiu takpovediac "za chodu", čo najbližšie k tomu, čo vyžadovala tvrdosť "vecí samej". V mojom prípade "vec sama" mala početné "jadrá", všetky odolávajúce a vyžadujúce prístup svojím spôsobom, avšak vždy nejakým špecifickým spôsobom. Jedným z tých "jadier" bolo *factum* matematiky, pre ktorú som sa na konci svojej adolescencie začal oduševňovať. A ešte ani teraz jej neunikám, aj keď mi je jej praktizovanie čím ďalej tým ťažšie. Pod slovom *factum* rozumiem túto "hádanku" ("tvrdosť" ktorá je, zdá sa, neotrasiteľná): matematika dnes "je". Čo znamená toto "je", keď ide o také formácie výpovedí, ktoré sú *inertné*, ak sa neoživí? Aj tu bolo treba hľadať "prístup" s cieľom otriast tvrdosťou vecí, jej akúsi podivnosť; tým, že som sa angažoval v takýchto postupoch, objavil som to, čo som mohol očakávať od fenomenológie, a bod, po ktorý som ju mohol praktizovať, aby som ostal verný požiadavkám teoretických tém, ktoré účinne rozvíjala matematika. Nemohol som očakávať nič takého, čo bolo "prvou filozofiou", ani nejakú "teóriu" *mathesis*. Skôr som očakával prístup, ktorý, rozbíjajúc masívnu tvrdosť vecí, ju necháva prísť, rešpektujúc jej obsah v jeho vlastnej špecifickosti. Iste je to však len jeden moment, ktorý je dôležité prevziať, aby som mohli o "veci" hovoriť a smerovať k určeníu pojmových spojení, ktoré ju riadia bez toho, aby ju niekedy zavŕšili.

Z tohto dôvodu ešte schvaľujem text tejto eseje napísanej pred tridsiatimi rokmi. A na čitateľa ponechávam starosť o odhalenie toho, čo ešte ostáva "fenomenologickým" v texte, ktorý som tu napísal.

Z francúzskeho originálu DESANTI, J. - T.: *Introduction à la phénoménologie. Introduction. (Úvod do fenomenológie. Úvod)*, Paríž, Gallimard, edícia Folio/Essais 1994, s. 9-44, preložil Jozef Sivák.